

egy önálló, teljes, a romániai neveléstörténet minden korszakát felölölő terjedelmes és igényes munka megírásának; annál is inkább, mivel a megjelenése óta eltelt időszak kutatási részlet-eredményei ma már egy átfogóbb szintézis megvalósítását teszik lehetővé. Eppen ezért nem lát-szik korainak a Pedagógiai Tudományos Intézet által néhány évvel ezelőtt a romániai pedagógiai gondolkodás és iskolaügy egész történetének kidolgozása érdekében megindított akciója. A tervbe vett három kötetes mű egész anyaga elkészült s a bukaresti, kolozsvári, iași-i és más főiskolai központok román, magyar és német szerzői az első kötet anyagát ez évben meg is vitatták. A megbeszéléseken elhangzott vita alapján most folyik a kötet szövegének véglegesítése. Természetesen e széles körű munka sok bonyolult problémát vet fel. Gondoljunk csak ebben a vonatkozásban Havasalföld, Moldva, Erdély és a Partium sok vonatkozásban sajátos történeti fejlődésének problémáira, a nemzetiségek és felekezetek szerint megoszló iskolaügy specifikus kérdéseire.

E neveléstörténeti munkával kapcsolatban még egy olyan szempontról kell szólnom, amely a múlt-hoz viszonyítva ma már erőteljesebben hatja át kutatóink tevékenységét. Amíg a múltban figyelmünket elsősorban a haladó eszmék, irányzatok, iskolaügyi eredmények történetének kutatására irányítottuk, ma már szükségletként jelentkeznek a haladás vonalával szemben álló, a „hivatalos” pedagógiai nézetek és iskolai gyakorlat retrográd vonatkozásainak kritikai elemzése. Így válik lehetővé a fejlődés teljesebb, sokoldalúbb, dialektikus bemutatása a romániai nevelés történetének egész folyamatában.

E rövid ismertetés nem nyújthat részletes képet az eddig elvégzett munka eredményeiről, jövőbeni terveink egészéről. Célunk mindössze az volt, hogy a romániai neveléstörténeti kutatás néhány eredményére, e kutatás tartalmi problémáira hívjuk fel az érdeklődők figyelmét.

NÁHLIK ZOLTÁN

A MARXISTA NEVELÉS TÖRTÉNETE — OLASZ SZERZŐTŐL

1965-ben és 1966-ban jelent meg Rómában MARIO ALIGHIERO MANACORDA három kötetes műve, Armando Armando kiadásában: *Il marxismo e l'educazione* (Marxizmus és nevelés). Az egyes kötetek így épülnek egymásra: Első kötet: *I classici: Marx, Engels, Lenin* (A klasszikusok: Marx, Engels, Lenin), második kötet: *La scuola sovietica* (A szovjet iskola), harmadik kötet: *La scuola nei paesi socialisti* (Iskola a szocialista országokban). Időben jóval több mint egy évszázadot ölel fel (1843—1966), térben szinte a világ minden táját, hiszen a Szovjetunió és az európai szocialista országok mellett rávilágít az Ázsiában, Afrikában és Amerikában a szocializmus útjára tért országok pedagógiai törekvéseire is.

A mű alcíme: *Testi e documenti*, vagyis a mi terminológiánkkal ölje a mű jellegét tekintve szöveggyűjtemény, mégpedig a marxista klasszikusok állásfoglalásainak, valamint a szocialista országok közoktatásügyi törvényeinek, rendeleteinek gyűjteménye. Mégsem tekinthető a szó megszokott értelmében egyszerű szöveggyűjteménynek, ennél a szerző sokkal többre vállalkozott. Nem véletlen, hogy az olasz kiadó így bocsátja útjára ezt a munkát: „Olyan műről van szó, amely minden előzmény nélkül való mind az olasz, mind az Alpokon túli pedagógiai irodalomban.”

Előzmények nélkül való elsősorban abban a vonatkozásban, hogy marxista kutatóhoz méltóan vizsgálja meg MANACORDA a marxi téziseket az új társadalom új iskolájáról, és ezekhez viszonyítva szigorú következetességgel kutatja a társadalmi fejlődés törvényszerűségeinek tükröződését a lenini iskolakoncepcióban és a szocialista országok pedagógiai gyakorlatában. MANACORDA kutatásai mindig az *eredeti* marxi elméleten alapulnak, amit aláhúz az első kötet mottójaként kiemelt engelsi idézet: „Arra kérem, hogy ezt az elméletet az eredeti források alapján tanulmányozza és ne másodkézből.” (F. Engels G. Blochhoz.)

A szöveggyűjtemény közreadott dokumentumainak logikai rendszerét az egyes korszakokhoz fűzött értékelések (Guida alla lettura) világítják meg, amelyek nem egyszerű „bevezetések”, hanem mélyen szántó tanulmányok az érintett kötetek témáiról, amelyekben MANACORDA a fejlődés szövevényes útjait vizsgálja és — elsősorban a harmadik kötetben — elemző összehasonlításokat végez.

Az *első kötetben* a szerző az idézett szövegek alapján megvilágítja, hogyan szövi át a marxi társadalomkutatást a pedagógiai gondolat, ami természetes is, hiszen a marxizmus az ember felszabadításának elmélete; a pedagógiai folyamat szerves része a társadalom általános fejlődésének, és éppen ezért objektív és forradalmi. A kifejezetten pedagógiai téziseken kívül MARX és ENGELS szociológiai és filozófiai tételeiben is sok pedagógiai megállapítást találunk. Alapvető marxi tétel, hogy a munkának meghatározó szerepe van az ember szabaddá válásában, minden oldalú kifejlesztésében, nyilvánvaló tehát, hogy a személyiség marxista alakításában az *iskolának össze kell kapcsolnia az oktatást a termelő munkával*. Még konkrétan: a fiataloknak át kell élniük a termelés egész folyamatát, hogy alkalmassá váljanak a termelés különböző ágaiban való biztonságos eligazodásra. A szerző több oldalról világítja meg a jövő nevelésének központi esz-

méjét: a munka szerepét az embernevelésben. A technika és a tudományok, az elmélet és a gyakorlat egységének megvalósítása olyan bázis, amelyen kibontakozhat a tartalmában és szemléletében új iskola, amely merőben más, mint a pedagógiai individualizmus megszokott gyakorlata. Igen szemléltetően vázolja azt a dialektikus folyamatot, amelyben az emberiség fejlődésének útja a foglalkozások eredeti sokféleségétől a munka természetes megosztásán alapuló specifikus termelőképeség kialakulásán keresztül az önként vállalt tudatos munkamegosztásra és a termelő foglalkozások végtelen változatra épülő minden oldalú képesség megszerzéséig vezet, ahol *munka és tudomány egybeesik*. E fejtegetés befejező gondolataként a felszabadult munka által létrejött szabad idő jelentőségét elemzi a szerző.

E kötet első részében (I. Marx—Engels, 1843—1893) az ismertetett szövegek kronologikus sorrendben következnek egymás után. Az első írás 1843-ból való: ENGELS szociológiai kutatása az oktatás helyzetéről. A további témakörök: a munkamegosztás és az elidegenedés embert torzító hatása; a megosztott társadalom megosztott emberének bemutatása mind a munkás, mind a tőkés vonatkozásában; a felszabadult munka és az ember minden oldalú kibontakozásának összefüggései; az értelmi, testi, politechnikai nevelés és a termelő munka; az iskola és a gyári munka összekapcsolásának lehetőségei és szükségessége.

Ugyanennek a kötetnek második részében azt mutatja be a szerző, hogy a marxi pedagógia főkérdései hogyan jelennek meg a *lenini pedagógiában*. Gondosan vizsgálja, hogyan kívánja LENIN, a marxi pedagógiai gondolatok igazi értője, annak elveit a gyakorlatba átültetni, mindenkor figyelembe véve—híven a marxi tradíciókhoz — a fejlődés törvényszerűségein alapuló reális helyzetet.

MANACORDA a lenini iskola-koncepció jellegzetes vonásaként mutatja be az iskola és a politika viszonyának új tartalmát, azt a specifikusan szocialista tételt, hogy az oktatás szerves része a politikai harcnak, és az a feladata az új pedagógiának, hogy összekapcsolja az iskolát a társadalom szocialista építésével. Az élet és az iskola közötti összefüggés e lenini elvből önként következik a marxi álláspont igazolása: össze kell kapcsolni az oktatást a politechnikával. A minden oldalúan fejlett és minden oldalúan felkészített emberek nevelésének perspektíváját LENIN is, mint MARX, az általános és politechnikai oktatásra épülő iskolában látja, és hitet tesz a mellett, hogy ilyen feltételekkel megvalósulhat és meg is valósul a kommunista társadalom.

E fejezet kiegészül még LENINnek a vallásról, a nemzetiségi kérdéssel, a kultúra tartalmáról szóló írásaival. Különös hangsúllyal emeli ki a szerző LENINnek az iskola megújító szerepéről, forradalmi funkciójáról vallott nézetét.

A második kötetben MANACORDA az előbbieken exponált elvek szem előtt tartásával követi az első szocialista állam — a Szovjetunió — közoktatáspolitikájának alakulását. A közölt dokumentumok jellegük szerint három csoportot alkotnak: általános politikai szövegek az iskoláról; az iskolára vonatkozó törvények és rendeletek; pedagógiai elméleti írások.

A szerző elsősorban azokat a dokumentumokat ismerteti, amelyek a Szovjetunió iskolapolitikájára sajátosan jellemzőek, és minden más pedagógiai felfogástól különböznek. Vizsgálatának központi témája a politechnikai oktatás. Arra keres választ, hogyan érvényesül ez az elv a szovjet közoktatásban, kutatja az okokat, összefüggéseket, amelyek következtében a fejlődés nem volt töretlen.

Mivel az elv érvényesülésében elsősorban a társadalmi életben bekövetkezett változások játszottak közre, a szovjet iskola alakulását — véleményünk szerint kissé leegyszerűsítve — három különböző történelmi periódusban vizsgálja:

1. 1917—1930. *A lenini évek*. Ezt a korszakot — többek között — az egységes politechnikai iskola megteremtésére irányuló törekvés jellemzi. A szerző szinte lépésről lépésre követi a harcot, amely a munkaiskola igénye és értelmezése körül kialakult. Különösen nagyra értékelte azt az 1930-ban megjelent rendeletet, amely lezárta a vitát, megszüldítve a politechnikai oktatást a középiskolában. Idézi az akkori megnyilatkozásokat a politechnikai oktatásról, mint a kulturális forradalom eszközeiről, a korai specializálódás, a művelődési anyag és a szakmai képzés szeptuális választásának veszélyeiről. Olyan pedagógiai fordulat előkészítése volt ez, amely az oktatás rendszerének általános átszervezésével valóban új arculatú, szocialista iskolát hozhatott volna létre. E világos koncepció gyakorlati megvalósításának folyamata azonban a következő korszakban megrekedt.

2. 1931—1953. *A sztálini évek*. A szerző a sztálini korszak elemzésében két ellentétes jelenségre világít rá. Az egyik a fokról fokra történő visszatérés a konzervatív iskola kerékvágásába: ez a tendencia általánosan jellemezte ezt a periódust. A szerző e korszak hibáira KAIROV értékelése alapján mutat rá. Ez a korszak a „gyermek nélküli pedagógia” korszaka, amikor a figyelem a tananyagra, a didaktikai módszerekre és a szervezeti kérdésekre irányul és szinte teljesen számításon kívül hagyja a személyiségfejlődés törvényszerűségeit, az életkori sajátosságokat.

MANACORDA a kulturális harc adminisztratív útra terelődésének a munkaiskolát érintő súlyos következményeit vizsgálja. Ebből a szempontból foglalkozik az 1937. márc. 4-i rendelettel, amely megszünteti a termelő munkát a 7 és 10 osztályos iskolákban és ezzel elindítja a politechnikai

iskola szétesésének folyamatát. A munkára nevelés primitív technikai eszközökkel történő munkaoktatásra süllyed, a tanulók nem végeznek produktív munkát és így nem kapnak képet a modern szocialista termelésről: ez lényegében a munkaiskola elveinek megtagadását jelentette.

E korszak negatív jelenségeivel szemben, a szerző — bár erre vonatkozó dokumentumokat nem közöl — rendkívül jelentősnek tartja MAKARENKO páratlan értékű elméleti és gyakorlati tevékenységét, aki szakított a pedagógiai individualizmus minden formájával, kitágította a termelő struktúrákat, a szocialista iskola jellegének megfelelően szilárdan építve a politechnika elvére.

3. 1951—1964. A hrucsevi évek. A gyakorlati élethez szorosan kapcsolódó iskoláról szóló lenini elvek csak az SZKP XX. kongresszusa után kezdenek ismét érvényre jutni. A szerző különösen jelentősnek tartja az 1958. dec. 24-én elfogadott törvényt az iskola és az élet közötti kapcsolat megerősítéséről, a közoktatás fejlesztéséről a marx-i koncepció szellemében. „Minden fiatalnak, aki dolgozik, tanulnia kell, és minden tanulónak 15—16. évétől dolgoznia kell.” Ez a törvény, ha strukturálisan nem is hozott forradalmi változást, a leghaladóbb kísérletet jelenti a politechnika megvalósítására, az iskola és a termelő munka egyesítésére, az általános művelődési szint emelésére, folyamatosan figyelemmel kísérve a modern tudomány eredményeit. Bár a törvény megvalósítását nagy ellenállás kísérte és a lépten nyomon felmerülő nehézségek miatt, rendkívül erős volt a nyomás, hogy térjenek vissza az iskola szigorúan oktatási feladataihoz, az SZKP KB plénuma elítélte a retrográd szemléletet és újra meghirdette a reform ihlető elveit, a munka pozitív hatását a személyiség fejlődésére és a munkaiskola „teljes és koherens megvalósítását” tűzte ki célul.

MANACORDA a korszak értékelésének záró gondolataként arról ír, hogy a Szovjetunióban is sok akadályt kell még leküzdeni, a problémák egy része még ma is megoldatlan, de továbbra is keresik a módját annak, hogy a termelő munka marx-i elveinek érvényt szerezenek. A szovjet iskola, amely elveiben radikális és merész, a megvalósításban továbbra is kezdeményező szerepet tölt be és a legtöbb gyakorlati tapasztalattal gazdagítja korunk pedagógiai életét.

4. A harmadik kötet (Iskola a szocialista országokban) a legterjedelmesebb, széles körű tájékoztatást ad az európai és az Európán kívüli szocialista országok pedagógiai életéről. Ez szükség-szerűen szűkíti egy-egy ország között dokumentumainak számát, így általában csak az egyes alkotmányok közoktatásügyre vonatkozó paragrafusait és az iskolafejlesztéssel összefüggő törvényeket ismerteti.

Az értékelő tanulmányban a szerző nyomon követi a II. világháború után létrejött szocialista országok közoktatásügyének fejlődését, az első példa, a Szovjetunió közvetlen és közvetett hatását a megegyezéseket és eltéréseket, az egyes országok sajátos helyzetének megfelelően. A szocialista iskola elvi alapjait MARX, ENGELS és LENIN fektette le, de az új szocialista országok közoktatás-ügyének alakulásában nem lehet eltekinteni attól a hatástól, amelyet az első szocialista állam gyakorolt.

Bár a szocialista országok közötti történelmi és társadalmi eltérések mélyrehatóak, és különböző fejlettségi fokon levő országokról van szó, mégis szinte valamennyi három forrásból meríti pedagógiai tapasztalatát: a marx-i tételekből, a szovjet mintából és a nemzeti realitásból.

A szerző vizsgálatának továbbra is az a tárgya, hogyan értelmezik az új szocialista országok MARX és LENIN pedagógiai hagyatékát az iskola és a munka tekintetében. Két példával bizonyítja, hogy az új szocialista országokban szinte mindenütt a Szovjetunióban már elfogadott értelmezést vették át, nem kényszerültek arra, hogy a marx-i elveket *ex novo* felfedezzék, de arra sem, hogy megvitassák. Ez már kezdetben szükségszerűen bizonyos sematizmust hozott magával. Így például: az „allseitig” (minden oldalú) marx-i kifejezést a „sokoldalúval” váltották fel, és ez éppen a lényegét, a történelmi és eszmei tartalmat fedi el, azt, amit MARX az ember egyoldalúságának és mindenoldalúságának összefüggéseiben világít meg.

A másik példa magának a „politechnika” szónak használata. MARX A *töke*-ben „elméleti és gyakorlati technológiai képzésről” beszél. A szocialista országokban azonban szovjet mintára a „politechnika” kifejezés nyert polgárjogot, ami a szakmai képzés sokrétűségét helyezi előtérbe, szemben a marx-i tudomány—munka koncepcióval.

Az új szocialista iskola fejlődésében a szerző 1945-től 1966-ig három fázist különböztet meg. Az első felöleli a negyvenes évek második felét, amelyben az iskoláztatás kiterjesztését tekintették fő feladatnak. Az iskoláztatás kiterjesztése demokratikus elvekre épült, de megvalósítása nem volt mindig egyenes és töretlen, a célok érdekében hozott intézkedéseket időnként revideálni kellett.

A második fázisban — az ötvenes években — szinte valamennyi szocialista országban, beleértve Kínát is, azonos tárgyú törvények láttak napvilágot, amelyeknek központi témája az oktatás tudományos-technikai tartalmának növelése volt, az „iskolának az élettel való kapcsolata”. Reális követelménnyé vált „az új típusú termelő” nevelése.

A harmadik fázisban, amely a hatvanas évekre esik, a szocialista országok pedagógiai problémái jórészt továbbra is azonosak vagy hasonlóak maradnak, jöllehet ez az egybeesés már objektív

helyzetükből adódik. Továbbra is központi kérdés az iskola és az élet kapcsolata, de értelmezésében merőben eltérő felfogások érvényesülnek.

Abban általános egyetértés van, hogy a termelés és az iskola együttműködésére hozott korábbi intézkedéseket felül kell vizsgálni, mert jelenleg az iskolák nem alkalmasak megfelelő termelő részlegek kialakítására, a gyárak viszont alkalmatlanok arra, hogy hatékony oktatási struktúrákat létesítsenek. Egyre inkább érlelődik az a vélemény, hogy jól átgondolt kísérletekre van szükség.

Ebben a korszakban tovább szélesedik a szocialista bázis, új független államok keletkeznek. A gyarmati vagy félgyarmati sorból felszabadult országokban a problémák még élesebben jelentkeznek, mert fejletlen gazdasági életük és politikai nehézségeik rákényszerítik őket, hogy az iskola és társadalom, oktatás és termelés szerves kapcsolatát mielőbb megteremtsék. A marxista gondolat: „fele iskola—fele gyár” objektív szükségszerűség: iskolák gyárakat hoznak létre, gyárak iskolákat alakítanak ki. A szerző eljut ahhoz a gondolathoz, hogy talán éppen ez a koncepció az, amely — bár ellentmondásosan de — magában foglalja a „jövő oktatásának csíráját”.

MANAORDA ily módon átfogó képét adja a szocialista országok közoktatási helyzetének. A továbbiakban külön-külön is foglalkozik az egyes szocialista országok iskolapolitikájával, köztük a magyar közoktatás fejlődéséről is történeti áttekintést ad. Részletesebben értékeli az iskola-reform előkészítését kiváltó körülményeket, a politechnikai jellegű iskola megvalósítására tett intézkedéseket, valamint az 5+1 koncepciójában történt változás okait.

A szerző könyvének befejező részében kifejti, hogy témáját természetesen távolról sem merítette ki. A marxista nevelés helyzetét sok oldalról kell megvilágítani. Foglalkozni kell a különböző tantervekkel, tankönyvekkel, módszertani kutatásokkal, és mindenekelőtt azt kell tanulmányozni, hogy az egyes országokban milyen a mindennapi iskolaélet. A tapasztalatok elemző összevetésének objektív értéke van, ösztönzést ad a marxista kutatómunka folytatására.

BÓLYAI IMRÉNÉ

A SZOCIALISTA ORSZÁGOK OKTATÁSÜGYÉNEK KÖZÖS VONÁSAI

Korunkban az oktatás és a nevelés, az iskola és az iskolarendszer egyre inkább a különböző elméleti és gyakorlati törekvések szembesítésének és megvalósításának színterévé válik — egy feszültségekkel teljes, dinamikusan alakuló—mozgó világgá. Ez a folyamat, amelynek jeleit és kibontakozását számos országban megfigyelhetjük, ma még inkább a forrongó átmenet, mint az áhított újjászületés jegyeit hordozza magán.

Hogyan lehet megteremteni a pedagógiai elmélet és gyakorlat, az oktatási és nevelési rendszer szinkronitását a valóságos helyzet szükségleteivel, a gyors fejlődés újabb és újabb igényeivel és feladataival, az átalakulás jövőt sejtető és mutató irányjaival s távlataival? — e kérdéskör megoldásának alapját, lehetőségeit, módjait és formáit keresik-kutatják a szocialista országokban is.

Hazánkban éppen úgy, mint a többi szocialista országban, az iskolában jelentkező problémák egy része visszanyúlik az *iskolát előkészítő szakaszra*. Különböző pszichológiai és pedagógiai kísérletek igazolták, hogy a kisgyermekek képszerű gondolkodása és a tanulók tudományos gondolkodása közötti határ elmosódott. Az óvodába nem járó gyermekek kimutatható lemaradása az iskolában arra ösztönöz, hogy valamilyen módon minél egységesebb iskolaérettséget biztosítsanak. Ez utóbbit a hátrányos szociális és ezért hátrányos kulturális környezetből jövő tanulók nehézségei csak még jobban hangsúlyozzák. Általában két megoldással próbálkoznak: 1. az iskolára előkészítés beépítése az óvoda munkájába és 2. előkészítő csoportok szervezése az iskolában a nem óvodás gyermekek számára.¹ Az előkészítés igénye az alapfokú oktatás két leginkább problematikus területén — az olvasás és számolás vonatkozásában — merült fel, az ilyen irányú kísérletek az utolsó 10 évben világszerte megindultak. Az USA-ban például 2 éves gyermekekkel is kísérleteznek. Egyes kutatók elektromos „beszélő írógép” segítségével analitikus módszerrel olvasást tanítanak,² mások a felső matematika elemeit akarják beiktatni az óvodai programba. A Szovjetunióban az olvasás tanítására speciális ABC-könyvet szerkesztettek a hangzó-tató-elemző-összevető módszer alapján, az olvasás tanításában nyelvtani elemekre is kitértek és azt összekapcsolják az írás tanításával. Az óvodásgyermekek számára 4—6 hónapos előkészítő csoportokat szerveznek, ahol az írás-olvasás elemeit veszik át és a 10-es számkörben tájékozódnak.

¹ Kolokoljina, A. J.—Kosztjaskin, E. G.: Podgotovka v škole sesztiletnih gyetyek k I. klasszu (Hatéves gyermekek előkészítése az 1. osztályra). Szovetszkaja Pedagogika, 1970. 5. sz. 61—68.

² Ising, L. J.: Frühes Lesenlernen in der „kläranden Umgebung” (A korai olvasástanítás környezeti feltételei) Schule und Psychologie, 1970. 6. sz. 181—183.